

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

בס"ד, גליון תצט, פרשת ואתחנן-נחמו, תשפ"ב

מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומורה צדק

טל: 052-7611435 y.b.daskal@gmail.com

האם אפשר למכור קדושת בכור, לעבודה לעתיד לבוא

ובו יבואר: א. שאי אפשר למכור את הבכורה, כשם שכהן אינו יכול למכור כהונתו. ב. הטעם שעשוי מכר ליעקב, נחלקו בזה הראשונים: ג. י"א שמכר רק את החלק הממוני. ד. י"א שמכר רק את החשיבות שהיה לבכור כגדול הבית. ד. י"א שיעקב היה באמת בכור ליצירה. ה. י"א שלפני מתן תורה כל אחד היה יכול לעבוד, ונתנו כבוד לבכור, לכן היה אפשר למכור, למחול על כבודו. ו. הטעם שלעתיד לבוא העבודה תהיה בבכור. ז. הטעם שחלה מכירת עשיו ליעקב, על דבר שלא בא לעולם. ח. קנה מחבירו הבכור, את זכות העבודה לעתיד לבוא, האם חלה המכירה.

הנידון

"אנו שני אחים, אני ואחי הגדול הבכור שדר בחוץ לארץ, אבינו נפטר מזמן, ואין כלל נכסים שנשארו בירושה. לצערי הוא אינו שומר תורה ומצוות. אחי הבכור בא אלי לביקור, והכנתי עבורו סעודת מלכים. לפני הסעודה אמרתי לו שאני נותן לו את הסעודה כדי שימכור לו בתמורה את בכורתו, והסברתי לו, שכשיבוא משיח צדקנו ויבנה בית המקדש, העבודה תהיה בבכורות, ואני רוצה לעבוד את העבודה בבית המקדש, והסכים לעיסקה זו ומכר לי את בכורתו. האם חל הקנין כשם שחל אצל יעקב אבינו, או דלמא דוקא שם שהיה זה לפני מתן תורה, חל הקנין".

תשובה

הקנין לא חל, כיון שקדושת בכור היא מהותית כמו כהן, וכשם שאין כהן יכול למכור כהונתו, אין הבכור יכול למכור בכורתו. והטעם שעשוי מכר בכורתו, או שהיה זה על החלק הממוני בלבד, או שמכר את החלק של כבוד שהיה נהוג לתת לבכור, או שיעקב רק רצה לפסול את עשיו מלעבוד, כיון שבלאו הכי היה פסול, או שלפני מתן תורה העבודה בבכור היתה רק ענין של חשיבות, אבל לעתיד לבוא זה ענין של קדושת בכור ממש ככהן. ועוד שכל זה יהיה רק בעולם הבא המתוקן, שהוא עולם אחר לגמרי, ולא שייך

למכור היום על עולם עתידי כזה. וראוי למחות על מעשה כזה, שגורם לישראל לבזות את עבודת המקדש.

ביאור התשובה

הערה

המקור שלעתיד העבודה בבכור, מובא בסוף הסימן.

צדדי הספק

המקור שאפשר למכור בכורה, הוא בתורה הקדושה (בראשית כה, כט – לג) דכתיב "כט) וַיִּזְדַּק יַעֲקֹב וַיִּזְדַּק וַיִּבְאָ עֲשׂוּ מִן הַשָּׂדֶה וְהוּא עֵינָף: (ל) וַיֹּאמֶר עֲשׂוּ אֵלַי יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן הָאֲדָם הָאֲדָם הַזֶּה כִּי עֵינָף אֲנֹכִי עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ אֲדָוִם: (לא) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מְכַרְהָ כִּיּוֹם אֶת בְּכֹרְתְךָ לִי: (לב) וַיֹּאמֶר עֲשׂוּ הִנֵּה אֲנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה זֶה לִי בְּכֹרְהָ: (לג) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הַשְּׂבָעָה לִי כִּיּוֹם וַיִּשְׂבַּע לוֹ וַיִּמְכַר אֶת בְּכֹרְתוֹ לְיַעֲקֹב ע"כ. והנה אם מכירת עשיו ליעקב היא חלק הממוני שיש לבכור עודף על הפשוט, אין כלל ראייה ממכירת עשיו ליעקב את חלק הבכורה, שאפשר למכור את הבכורה לענין עבודת בית המקדש שהוא דבר רוחני, דלמא דוקא מכירה של חלק הממוני אפשר למכור, ולא חלק הבכורה של העבודה. ואפילו אם נאמר שהמכירה היתה על חלק הבכורה לעבודת המקדש, יתכן שאין ללמוד מלפני מתן תורה לאחר מתן תורה.

שכתב הריב"ש (שו"ת הריב"ש סימן שכח) וז"ל "עוד כתבת, שראית כתוב בשם הרב רבינו יעקב בן הרא"ש ז"ל שכתב בשם אביו הרא"ש ז"ל, דהמקנה דבר שלא בא לעולם, אם נשבע על ככה, שקנה הקונה, ואפילו מת המקנה המקח קיים, וראיתו ממכירת הבכורה שמכר עשו ליעקב, וכתב השבעה לי. ואמרת שאודיעך דעתי. תשובה. לאו הרא"ש ז"ל, ולא הרב רבינו יעקב חתימי עלה, ואיני רואה לתלות בגברי רברבי כותייהו סברא זו שאין לה על מה שתסמוך, גם הראיה שהביאו בשמם אין לה עקר, לפי שהיה קודם הדיבור, ומאן לימא לן שלא היה אדם מקנה אז דבר שלא בא לעולם, והשבועה היתה לרוחא דמלתא שלא יערער עשו בדבר, כי הכירו יעקב בוד היה ואיש זרוע לפיכך השביעו עכ"ל. אם כן גם לענין מכירת בכורה לעתיד אין ללמוד כלל ממכירת עשיו.

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

"מכרה כיום, ותימא האיך יכול עשיו למכור הבכורה והלא יצא ראשון ממנא נפשך, אלא י"ל בכור ליצירה לא היה אלא ללידה, כי יעקב נוצר תחלה במעי אמו, ולא היה יכול לצאת תחלה מפני עשיו, צא ולמד משפופרת של ביצה שפיה קצרה, שאתה מכניס בה שני אבנים הנכנס ראשון יוצא אחרון, אם כן מן הדין היה יעקב בכור" עכ"ל.

הנה מבואר שבאמת היה יעקב הבכור, כי הוא הראשון ליצירה, ומעיקר הדין העבודה היא ביעקב כי הוא הבכור, אבל כיון שעשיו נולד ראשון היה צריך למכור לו את הבכורה. ודבריהם צריכים עוד ביאור דאם באמת היה יעקב הבכור סוף סוף למה הוצרך לקנות את הבכורה מעשיו. ולפי המבואר בדברי הרי"ז יתיישב הכל, דלפני מתן תורה באמת קדושת בכור היתה ליצירה, אלא שגדול הבית היה הבן שנולד ראשון, ויעקב רצה לקנות ממנו את הכבוד של הבן הגדול, כדי לקבל את הברכות וכל מה ששייך לבן גדול, וכן שלא יערער על העבודה של יעקב, ויטעון שכיון שהוא הגדול גם העבודה שלו.

העולה מזה: לשיטת בעלי התוס' על התורה, לא ניתן למכור חלק בכורה לעבודה, וזה שעשיו מכר את הבכורה, כיון שבאמת יעקב היה הבכור כי היה בכור ליצירה, לכן קנה מעשיו שלא יעבוד שלא כדיו, כי מעיקר הדין הבכורה שייך ליעקב.

וכשעיינתי בדברי הראשונים על מכירת עשיו את הבכורה, מצאתי שדברי הגרי"ז מקורו כבר בדברי רבותינו הראשונים כמבואר להלן, ונביא שיטה נפרשה, ואפילו הראשונים שפירשו שמכר את הבכורה לעבודה, גם אין ללמוד מזה שאפשר למכור, כמבואר להלן.

שיטת תרגום יונתן

"ז' תרגום המיוחס ליונתן" וַיִּמְכַר יַעֲקֹב בְּכֹרֵתוֹ לְעֵשָׂו בְּיַמֵּי יוֹמָנָא, כְּיֹם דְאַנְתָּ עֲתִיד לְמִיחָסָן יַת בְּכֹרֵתָ לְי" ע"כ. [כתר יונתן: ויאמר יעקב מכור היום, כיום שאתה עתיד לרשת, את בכורתך לי]. הנה מבואר שיעקב קנה מעשיו את חלק הבכורה בממון אביו, שיגיע לחלקו לאחר פטירת אביו, ולא קנה כלל את קדושת בכור לעבודה.

העולה מזה: לפי תרגום יונתן, יעקב קנה מעשיו את חלק הבכורה בממון אביו, שיגיע לחלקו לאחר פטירת אביו, ולא קנה כלל את קדושת בכור לעבודה.

שיטת הרשב"ם והאבן עזרא

וגם הרשב"ם פירש כן וז"ל "מכרה כיום - כלומר לאלתר. מיד מכור לי חלק בכורתך הראוי לך [ב]ממון אביו בממון שאתן לך, ואחר כך

והנה רש"י מפרש (שם פסוק לא) שמכר לו את העבודה, וז"ל "בכרתך - לפי שהעבודה בבכורות, אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה" עכ"ל. ויש לברר האם היא דעת הכל, או שיש חולקים בדבר, והאם יש ללמוד מזה לזמן הזה.

האם אפשר למכור קדושת בכור

בתחלה נבאר האם אפשר בכלל למכור קדושת בכור, דבסברא נראה שקדושת בכור אי אפשר למכור, כשם שכהן אינו יכול למכור קדושתו בכסף, דבכור הוא קדוש על ידי לידתו, ואף על פי שבכור יכול לסלק עצמו מחלק הבכור שהיא מתנה, כמבואר בבא בתרא, הני מילי לענין הממון שזוכה לשני חלקים, יכול לסלק עצמו מחלק הבכורה, שממון ניתן למחילה, אבל העבודה בבכור ששייכת לקדושת בכור, איך שייך למכור ותמהתי בזה מאוד.

ומצאתי שכבר עמד בזה מרן רי"ז הלוי ומובא בכתבי תלמידיו, וז"ל "איך מכר עשיו את הבכורה ליעקב, והרי בכורה תלוי במציאות של פטר רחם, ומה שייך מכירה על זה, ותירץ דברמב"ם הלכות מלכים פרק א הלכה ז איתא הגדול קודם לבן הקטן ממנו, הרי שיש זכות מיוחדת של בן הגדול, אף שאינו בכור לגבי קטן, ויתכן לומר דעשיו מכר ליעקב רק זכות ממנו של בן גדול שזה כבר אינו חלות כמו בכור ורק זכות שייך על זה מכירה, והנה כתיב ויקרא את עשיו בנו הגדול דיצחק רצה לברך את עשיו לא משום שהיה בכור, אלא משום שהיה הגדול, ולכך כתב רש"י שם יהי ברוך, גם ליעקב הברכות. כבר הייתי מיצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין, והיינו מאחר שקנה ממנו את הזכות של בן הגדול עכ"ד.

הנה מבואר דלפי הרי"ז הלוי קדושת בכורה לא ניתנת למכירה, ומה שמכר עשיו ליעקב הוא הזכות של גדול הבית.

העולה מזה: מבואר בגרי"ז הלוי, שאי אפשר למכור בכורה שהיא תלויה בפטר רחם, ועשיו רק מכר את החשיבות של גדול הבית, שהיה אז לבכור.

שיטת בעלי התוס' על התורה

אלא שיש להקשות על דבריו הא פירש רש"י (כה, לא) "בכרתך - לפי שהעבודה בבכורות, אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה: עכ"ל, והיינו הא דנתן בזבחים (ק"ב, ב) "עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות, ומשהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בבניהם" עכ"ל, הנה מבואר שצריך להיות בכור ממש, ואם אי אפשר למכור את הבכורה איך מכרה לעשיו. ומצאתי בתוס' השלם על התורה שגם כן הקשו התוס', איך מכר עשיו את הבכורה, וז"ל

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

ראויים יותר מבכורי ישראל, העביר ה' יתעלה את מדרגת הבכורה מהם ונתן אותה לבני לוי; ולפי שידע יעקב שהוא ראוי למדרגת הבכורה יותר מן עשו, כיון להעביר אותה אליו" עכ"ל.

הנה מבואר דלפני מתן תורה היה אפשר להעביר קדושת בכורה ממי שאינו ראוי למי שראוי, כשם שה' העביר את קדושת הבכור לכהנים. וכל זה לפני מתן תורה, אבל לעתיד לבוא שיהיה העבודה בבכור, בודאי לא יתכן להעביר בכורה, ואין ללמד כלל ממה שנעשה לפני מתן תורה. כפי שיבואר להלן.

העולה מזה: רבי אברהם בן הרמב"ם הקשה, איך מכר עשיו בכורתו ליעקב לעבודה, והרי לא ניתן למכור בכורה. ותירץ, שהבכור היה ראוי מבריאת העולם להקריב קרבנות, כמו שקין היה בכור והקריב, אלא שבכור שנפסל ניטל ממנו הבכורה, כמו שניטל מראובן. וזה היה לפני מתן תורה, אבל לעתיד לבוא לא שייך זה, כמבואר להלן.

שיטת הרמב"ן

גם מלשון הרמב"ן מוכח שמפרש שמכר לו חלקו בממון שיפול לו לאחר מיתת אביו, וכך מפרש את תרגום אונקלוס, ומפרש דמה שאמר עשיו "כהיום", הכונה, שכאשר יגיע לאחר מיתת אביו חלק הממון יזכה בו.

וז"ל הרמב"ן "והנראה מדעת אונקלוס, כי בעבור היות מכירת הבכורה לאחר מיתת אביהם, אמר, מכרה לי הבכורה לאיזה יום שתפול בו, וזה שמוש "להן" בלשון ארמית, להן את אדיל, לאיזה מקום, מן הן את מודע לי, וכן בפרשת וישלח (ב"ר עח א) ולהן אינון אזלין, מן הן דאתברון. והוא לשון מורגל להם במקומות הרבה" עכ"ל.

העולה מזה: הרמב"ן מפרש שמכר לו חלקו בממון שיפול לו לאחר מיתת אביו, וכך מפרש את תרגום אונקלוס. ומפרש, דמה שאמר עשיו "כהיום", הכונה, שכאשר יגיע לאחר מיתת אביו חלק הממון יזכה בו.

שיטת החזקוני

גם החזקוני הוקשה לו, איך אפשר למכור חלק בכורה בעבודה, ותירץ כשיטת רבי אברהם, שכיון שעשיו נפסל מלעבוד, לכן יעקב היה יכול לקנותה ממנו. ועוד תירץ שהיה זה ענין של כבוד, ומסיים ואומר בפירושו, שכאשר נוהג העבודה בבכורה אי אפשר למכור חלק בכורה. וז"ל "מכרה כיום פרש"י וכו'. כדאמר (ברכות לב, ב) כהן שהרג את

אתן לך המאכל לעדות [ו]לקיום. כדרך שמצינו ויאכלו שם על הגל לקיום ברית בין לבן ליעקב" עכ"ל, וכן כתב האבן עזרא וז"ל "והבכורה שיקח פי שנים בממון אביו. וי"א שיש לבכור לעולם מעלה על הצעיר לקום מפניו ולשרתו כבן לאב" עכ"ל, הנה בפירוש ראשון מפרש על ממון אביו, ולפי פירוש שני הוא כפירוש הגר"ז שהיה הבכור מכובד לשמש את אביו, וכיון שזה ענין של כבוד יכול למכור אותו.

העולה מזה: גם לשיטת הרשב"ם ופירוש ראשון באבן עזרא, עשיו מכר רק את חלק הממון שיש לבכור. ולפירוש ב' באבן עזרא, עשיו מכר את הכבוד שיש לבכור בבית.

שיטת הרד"ק

וגם הרד"ק כתב כפי הפירוש השני של האבן עזרא שהיה זה ענין של כבוד וז"ל "מכרה כיום - זו הכ"ף תקרא כף האמת, כמו כי אותו כהיום תמצאן (שמואל א' ט') ויהי העם כמתאוננים (במדבר י"א) לב רשעים כמעט (משלי י' כ') כמשיגי גבול (הושע ה'), ר"ל מכירה גמורה תמכרנה לי היום, והבכורה להדרו ולכבדו ולקום מפניו, לפי שהיה בכור והוא לא היה ראוי לכך, והיה קשה בעיניו לכבד אדם כמוהו, אלא שלא יכול להמנע מזה מפני מנהג העולם, ואמרו כי כן היה מנהג להיות לו מעלה ויתרון בירושת אביו, כענין שצותה התורה על פי שנים וכל זה מכר לו, ואף על פי כן נענש בזה, לפי שעשה בזה כנגד מנהג העולם, וכבדו כבוד גדול אחר כן מפחד אלהים" עכ"ל.

העולה מזה: לשיטת הרד"ק, מכר לו את החשיבות של בכור במעלה וברישת אביו, כיון שלא היה ראוי עשיו לזה.

שיטת רבי אברהם בן הרמב"ם

ורבי אברהם בן הרמב"ם גם מפרש כרש"י שקנה יעקב מעשיו את זכות העבודה, והוקשה לו איך אפשר למכור קדושת בכור, ומתירץ דכיון שעשיו לא היה ראוי נפסל מן העבודה, שלפני מתן תורה, בכור שנפסל נלקח ממנו הבכורה.

וז"ל "ויאמר יעקב מכרה וגו'. לא לצרות עין יעקב ע"ה, אלא כדי להשתמש בשעת הכושר להעביר את הבכורה אליו לפי שהוא היה ראוי לה יותר ממנו; ואין ספק כי הבכור היה מוכן לכהונה בימי קדם קין בכור היה, והוא היה המתחיל בקרבן, ושם כפי הפשט בכור היה, והוא היה כהן לאל עליון כפי מה שפירשו בו שהוא מלכי צדק, אלא שאם הבכור אינו ראוי, הבכורה ניטלת ממנו. ראובן בחללו יצועי אביו, נתנה בכורתו ליוסף וכאשר נגלה במעשה העגל שהלויים היו

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

דמשום כדי חייו מותר, והכא היה משום כדי חייו, דכתיב הנה אנכי הולך למות" עכ"ל.

שיטת דעת זקנים והדר זקנים

גם שיטת הדעת זקנים והדר זקנים הוא, שמכר לו הממון, וז"ל "מכרה כיום. כמה שהיא שוה היום דהיינו בטובת הנאה דבר מועט, שהרי אם תמות בחיי אבא לא תירשנו ולא תועיל לך הבכורה כלום" עכ"ל.

שיטת הריב"א

גם הריב"א הוקשה לו איך אפשר למכור עבודה של בכור, לכן מפרש דכהיום, פירושו עכשיו שאין עבודה תחול המכירה [לענין חשיבות כנ"ל], אבל לעתיד כשיהיה העבודה בכור לא מהני המכירה, לכן דקדק לומר כהיום, וז"ל "מכרה כיום. פרש"י כיום שהוא ברור, כן מכור לי מכירה גמורה וברורה. ובשם ר' אהרן הכהן מצאתי מכרה כיום, כלומר, לעתיד לבא שהעבודה בבכורות, ואין אדם יכול לקנותה, אבל עכשיו שאין העבודה נוהגת, מכור אותה לי, וזהו כיום, כלומר, כיום הזה שאין העבודה נוהגת" עכ"ל.

העולה מזה: שיטת הריב"א, שאי אפשר למכור בכורה לעבודה, לכן אמר "כהיום", היינו עכשיו שאין עבודה בבכורה.

שיטת רבינו בחיי

וגם ברבינו בחיי מבואר שאין למכור בכורה אלא שררה וכבוד בעלמא וז"ל "מכרה כיום את בכורתך לי. אין מעלת הבכורה שבאותו זמן להיות לו פי שנים בנכסי אביו כמו שנצטוינו בתורה אחר כן, אלא מעלת שררה וכבוד אחרי האב שיהיה הוא במקום האב לנהוג שררה על יתר אחיו והם יכבדוהו כאביהם, וגם בנכסים היה לו יתרון ומעלה עליהם, וזה דבר עשוי" עכ"ל.

העולה מזה: שיטת רבינו בחיי שעשוי מכר ליעקב רק שררה וכבוד אחרי האב.

שיטת משיבת נפש

גם רבי יוחנן לוריא, בספרו משיבת נפש [משנת ר'] כתב כשיטת התוס' השלם, שלא היה צריך לקנות את הבכורה, כי היה בכור בגלל היצירה. וז"ל "ועוד אמרו וז"ל שלא היה צריך יעקב לקניין זה רק עשה מפני הערעור, כי בדין הוא הבכור כי הוא ראשית אוננו ומביא ראייה משפופרת וכו'".

העולה מזה: יעקב לא היה צריך את המכירה, כי היה בכור ליצירה, ולא עשה את המכירה אלא מפני ערעור של עשיו.

הנפש לא ישא את כפיו, וכל שכן שלא יעבוד עבודה, ובאותו זמן העבודה היתה בבכורות. דבר אחר, אמר יעקב, חייב אדם בכבוד אחיו הגדול ממנו, ורשע זה אינו ראוי לכבוד. כיום של עכשיו, שעדיין אין העבודה נוהגת, אבל לעתיד שהעבודה בבכורות, אין אדם רשאי לקנות בכורה" עכ"ל.

הנה הוקשה לחזקוני איך מכר עשיו בכורה, ותירץ בב' דרכים: א'. שכבר נפסל מעבודה שהרג את הנפש. ומשמע שלפי פירוש ראשון, בכור שנפסל מעבודה אפשר למכור לאחר את הבכורה. עוד תירץ, שלא מכר את העבודה, לכן דקדק לומר היום, היינו עכשיו שאין העבודה נוהגת בבכורה, לכן אפשר למכור, לענין כבוד גדול הבית.

הנה הוקשה לחזקוני איך מכר עשיו בכורה, ותירץ בב' דרכים: א'. שכבר נפסל מעבודה שהרג את הנפש. ומשמע שלפי פירוש ראשון, בכור שנפסל מעבודה אפשר למכור לאחר את הבכורה. עוד תירץ, שלא מכר את העבודה, לכן דקדק לומר היום, היינו עכשיו שאין העבודה נוהגת בבכורה, לכן אפשר למכור, לענין כבוד גדול הבית.

שיטת רבי חיים פלטיאל [חברו של המהר"ם מרוטנבורג]

גם רבי חיים פלטיאל הוקשה לו, איך אפשר למכור קדושת בכור שבו בחר ה' לעבוד, והא כהן אין יכול למכור, ותירץ שמכר לו רק כבוד של גדול הבית. וז"ל "מיהו קשה לפי' רש"י שפירש שהעבודה היתה בבכורות וזה מכר לו, והלא גם בפשוטים מצינו עבודה, כגון בנח ויצחק דכתיב ויבן שם מזבח, וא"ת עבודה בבכורות היינו עבודת ציבור, כמו אותו קרבן שהקריבו ישראל במדבר שנאמר ויקריבו נערי בני ישראל ומתרגמינן בכורי בני ישראל, מכל מקום קשה, היאך יכול למכרה, והלא המקום בחר בו ולא בפשוט, כמו שבחר בכהנים ולא בישראל. ויש לומר, שלא מכר לו רק חשיבות וגדולה שהיה בבכור יותר, כי באותן הימים היו הפשוטים עובדים הבכורות, וקורין אותו בלעז מיטרי"ז, ואותו כבוד מכר עשוי ליעקב, כעבד המכבד רבו" עכ"ל, הנה מפרש דעבודה בבכור לפירוש רש"י היינו קרבנות ציבור, ודוחה את פירוש רש"י מחמת הקושיא הנ"ל ומפרש דמכר רק חשיבות.

ובפירוש ראשון מפרש שמכר לו את הממון, והקשה לו הא הוי דבר שלא בא לעולם, ותירץ דכדי חייו יכול למכור. וז"ל "מכרה כיום את בכורתך לי. וא"ת היאך יכול למכרה, והא הוי דבר שלא בא לעולם דאין אדם מקנה, כדאמרינן בכמה דוכתין מה שאירש מאבא מכור לך לא אמר ולא כלום. ויש מפרשים מהא דאמר התם פ"ב דבבא מציעא,

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

שיטת המזרחי

גם המזרחי הוקשה לו איך אפשר למכור בכורה, והא קדושת כהן לא נינת למכירה. ודחה את הפירוש שהיה ראשון ליצירה, ומתוך דעשיו היה פסול לעבודה, כמו שכתב רבי אברהם בן הרמב"ם.

וז"ל "בכורתך. לפי שהעבודה בבכורות, אמר יעקב: אין רשע זה כדאי. דאם לא כן איך הותר לו ליעקב לעשות כן. אבל יש לתמוה, מה הועילה לו מכירה זו וכי ישראל שקנה כהונתו של כהן יכול לשמש בכהונה. בשלמא לענין ירושת פי שנים, אף על גב דאמרינן בפרק קמא דמציעא (בבא מציעא טז א) "האומר מה שאירש מאבא מכור לך, לא אמר כלום", הכא כיון דעל ידי שבועה היתה, כדכתיב (פסוק לג): "השבעה לי כיום" חייב לקיים דבריו, מפני ש"דין ההקדש ודין העניים ודין הנדרים אינן כדין ההדיוט בקנייתן, שאילו אמר אחד: כל מה שתלד בהמתי יהיה הקדש לבדק הבית או יהיה אסור עלי או אֲתִנְנָה לצדקה, אף על פי שאינו מתקדש לפי שלא בא לעולם, מכל מקום הרי זה חייב לקיים דברו, שנאמר (במדבר ל, ג) 'ככל היוצא מפיו יעשה'", וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפרק עשרים ושנים מהלכות מכירה (רמב"ם הל' מכירה כב, טו). והוא הדין נמי אם אחד אומר לחבירו: מה שאירש מאבא מכור לך, אם נשבע עליו הרי זה חייב לקיים דברו מטעם "כל היוצא מפיו יעשה", אלא לענין כהונה מאי איכא למימר".

"ולכא למימר כיון דיעקב נוצר מטפה ראשונה, וראיה משפופרת שפיה קצרה כדלעיל (פסוק כו), ו"הוא ראשית אוננו לו משפט הבכורה" (דברים כא, יז), דאם כן מה צורך למכירה. ועוד, שרבותינו ז"ל דרשו (בבא בתרא קיא ב) על "ראשית אוננו (דברים כא, יז) - הראוי לחיות, שלבו דוה עליו, יצא ולד שאינו של קיימא שאין לבו דוה עליו", ולפיכך שנינו בפרק יש בכור (בכורות מו א): "הבא אחר נפלים, אף על פי שיצא ראש הנפל כשהוא חי, או בן תשעה שיצא ראשו מת, הבא אחריו הוא בכור לנחלה", אלמא לאו ביצירה תליא מילתא אלא בלידה. ועוד, מדקתני "או בן תשעה שיצא ראשו מת, הבא אחריו בכור לנחלה" משמע הא אם יצא ראשו חי הבא אחריו אינו בכור לנחלה, וכל שכן אם יצא כלו חי, אף על פי שידו אוחת בעקבו של ראשון אינו בכור לנחלה".

"ושמא יש לומר, דמכירה זו לא היתה אלא לבטל עשו מהעבודה, שהיה סבור לשמש בעבודת הקרבנות כמנהג הבכור, ועם המכירה הזאת שנשבע שלא יערער בה, נתבטל מהעבודה ונתקיים הדין במקומו, שלא היה ראוי לרשע כמוהו להקריב לגבוה" עכ"ל.

הנה מבואר במזרחי ברור, שאי אפשר לקנות בכורה שהיא קדושה על הגוף ככהן, אלא שיעקב רצה למנוע מעשיו שלא יעבוד עבודה כי היה פסול, לכן קנה ממנו את הבכורה, ולדבריו באמת לגבי יעקב לא חל הקנין שיהא בכור לעבודה, אלא בסך הכל מנע מעשיו שיעבוד. וגם לדבריו צריך לומר, שמכל מקום קנה את הזכות להיות הגדול שראוי לברכות, דאם לא כן מה אמר להלן גם ברוך יהיה, שאמר יצחק שבירך את הבכור.

וכן כתב האלשיך ז"ל "הנה הבכורה היתה אז לשמש בכהונה לעבודה. ובוזה יאמר, הנה "היום" הרגת את הנפש ונפסלת מעבודה כנודע מכהן שהרג את הנפש עד יתקן בתשובה למאן דאמר (עי' תוס' סנהדרין לה ב ד"ה שנאמר, תוספות יום טוב סוף פרק ז דבכורות, ותוס' רע"א שם), ואמר גמור בדעתך למכור כהיום הזה שאין הבכורה מועלת לך, ולא בבחינת אם תתקן בימים הבאים. ועל דרך הזה באומרו השבעה לי כיום" עכ"ל.

העולה מזה: שיטת המזרחי, שאי אפשר לקנות בכורה שהיא קדושה על הגוף ככהן, אלא שיעקב רצה למנוע מעשיו שלא יעבוד עבודה כי היה פסול, לכן קנה ממנו את הבכורה, ולדבריו באמת לגבי יעקב לא חל הקנין שיהא בכור לעבודה, אלא בסך הכל מנע מעשיו שיעבוד.

שיטה מחודשת של המהר"ל

והנה מכל השיטות עולה שאין שום אפשרות לקנות חלק בכורה לענין עבודה. או שפירשו שמכר את חלק הממוני, או שפירשו שקנה את החשיבות של הבן הגדול, וגם מי שפירש שמכירת הבכורה היה לענין עבודה, אין הפירוש שיעקב קנה את הבכורה, אלא שרצה להפקיע מעשיו שלא יעבוד, אבל לא שקנה יעקב חלק הבכורה לענין עבודה. נמצאנו למדים שלא מצאנו שיטה אחת שיעקב קנה את הבכורה תחת עשיו לעבודה. מכל מקום, האמת היא, שפשט דברי רש"י משמע שיעקב קנה את הבכורה לעבוד תחת עשיו, ולא רק שבא להפקיע ממנו את הבכורה.

ומצאנו שיטה מחודשת למהר"ל בספר גור אריה על התורה, שמבאר שיש אפשרות לקנות את הבכורה ואינו דומה לכהן. וז"ל "לפי שהעבודה בבכורות. וקשה מאי שייך מכירה בבכורה, וכי אם כהן רוצה למכור כהונתו לישראל יכול לעשות, ותירץ הרא"ם שכוונת יעקב היתה למנוע את עשו מן הבכורה, רק שהוא לא יעבוד כדין הבכור, מפני שרשע היה אינו כדאי, כמו שכתב רש"י. אבל קשה על מה שפירש רש"י (להלן כז, לו) גבי "גם ברוך יהיה" (שם שם, לד)

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

שהרי כבר נטלה תורה כבודו לכהן, אלא שקדושתו ככהן, לכן פשוט שאין יכול למכור את הבכורה.

שיטת הטורי זהב

והנה גם הטורי זהב בספרו דברי דוד על התורה, מפרש כשיטת המהר"ל, וז"ל "בכורתך. לפי שהעבודה בבכורות. וקשה וכי שייך לקנות במעות את העבודה, דלאו ממון מוכר לו. וי"ל דקודם שנאסרו הבמות לא היה איסור לזר להקריב אם הוא איש צדיק וראוי לכך, אלא שמן הסתם חלקו כבוד לבכורות, ורצה יעקב לסלק בכורתו של עשו אחיו על פי השבועה, וכן משמע במדרש רבה פרשת במדבר: משמת שם נמסרה העבודה לאברהם" עכ"ל. הנה גם מדברי הטורי זהב מבואר שדוקא לפני שנאסרו הבמות היה אפשר למכור את הבכורה, כיון שהיתה העבודה כשרה בזר, אז לא היה דין בכור כדי להתיר העבודה, אלא שחלקו כבוד לבכור, אבל לאחר איסור הבמות שהותר עבודה לכהן, ולעתיד שתהיה העבודה בבכור, זה רק בכור ממש ולא יהיה ניתן למכור אותה.

העולה מזה: שיטת הטורי זהב, כשיטת המהר"ל.

המקור והטעם שהעבודה חוזרת לבכורות

וכדי לתת פסק דין ראוי בזה, צריך לדעת מה הוא המקור למאי דמוכא בהרבה ספרי חסידות ובאור החיים הקדוש, שלעתיד לבוא העבודה תחזור לבכורות. והנה המקור הוא מה שכתב רבי חיים ויטל בספר הגילגולים (פרק כג), וכיון שאין עסקינו בנסתרות לא הבאנו את דבריו, רק נאמר בקיצור שתוכן דבריו הם, שהטעם שבתחלה היתה העבודה בבכור, כיון שבכור הוא מדת גבורה, ועבודת המקדש צריכה להיות על ידי מדת גבורה, אלא שכיון שנתקלקלו, נטל ה' את העבודה מהבכור והעביר לכהנים, שהכהנים הם בבחינת חסדים, ובעולם הזה, החסדים נטהרים יותר והרע שבהם מועט, כי אין הקליפות נאחזות אלא בגבורה, אבל לעתיד לבוא, כאשר יתוקן העולם, ויהיו צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשן, יתהפך הכל ויהיה עולם מתוקן, ותחזור העבודה לבכור כי הם מדת הגבורה, עיין שם באריכות נפלאה.

וכיון שזה הטעם שתחזור העבודה לבכור, בודאי לא שייך כלל וכלל למכור את הבכורה לאחר, שאין העבודה בבכור רק ענין של כבוד וכדו', אלא מהות בבחינת גבורה שבו, ולא שייך למכור דבר זה כלל וכלל. וכל זה אמת. אבל מלבד זאת, כיון שכל הענין הוא רק לעתיד לבוא כשיהיה עולם מתוקן, פשיטא ופשיטא שגם אם יבוא משיח צדקנו היום, יעבור העולם מהפך גדול כל כך להיות מתוקן כמו שאמר האר"י ז"ל, שכל זה מדובר רק כאשר יהיה עולם מתוקן

שאמר יצחק אם כן לבכור ברכתי, משמע שהיה מוכר הבכורה ליעקב, דאם לא כן מאי קאמר 'לבכור ברכתי'."

"ונראה לי דווקא גבי כהונה שזכתה לו התורה, וישראל זר הוא נחשב (רש"י ויקרא כב, יב), אבל קודם מתן תורה שהיתה העבודה בבכורות (זבחים ק"ב ע"ב) מפני שהוא ראוי לכבוד, ולא מצאנו שזכתה לו מדין התורה, אלא שכך הוא מן הסברא והמשפט שיהיה הבכור הגדול והחשוב - עובד, ולפיכך יכול למכור, דהא שלו הוא הכבוד, ויכול למחול. ודמיה להא דאמרין (קידושין לב). חכם שמחל על כבודו [כבודו] מחול, וטעם הוי משום שהתורה שלו ויכול למחול על כבודו, ויכול ליתן רשות לאחר לברך לפניו, והוא הדין גבי בכורה נמי ויכול למכור, שהוא יעבוד במקומו. אך קשה דלא שייך מכירה בדבר שאין בו ממש (רמב"ם הל' מכירה פכ"ב, הי"ג), ולא יפול עליו קנין, וצריך לומר שהיה מקנה עשו גופו ליעקב לענין הבכורה ולכל זכות הבכורה, והוי קנינו קנין: "עכ"ל

הנה מצאנו שיטה מחודשת למהר"ל שמבדיל בין קדושת כהן שאינה ניתנת למכירה לבין בכור, דקדושת כהן היא מהתורה, ואינה ניתנת למכירה, אבל העבודה בבכור לא היתה מהתורה שכך הוא הדרך לכבד את הבכור שיקריב קרבנות, ואם כן היה זה רק מנהג לכבוד, ולא מהתורה, וכיון שהיה המנהג רק משום כבודו, לכן יכול למחול על כבודו. ולכן יש אפשרות למכור חלק הבכורה, אומנם כל זה הוא דוקא אם מוכר את גופו לקונה, ואז יחול הקנין של הבכורה, אבל אם מקנה סתם בכורה, הוא דבר שאין בו ממש ולא תחול המכירה.

והשתא לפי שיטת הגור אריה יש להסתפק מה הדין לעתיד לבוא, האם זה שהעבודה תהיה בבכור הוא כמו כהן ולא ניתן למכירה, או שהיא מפני כבודו כמו לפני מתן תורה וניתנת למכירה. ובאמת אין ספק בזה כלל, שלאחר שניתנה תורה, שרק כהן מקריב, אין ספק שגם לעתיד שבכור מקריב, הוא לא סתם מפני כבודו, שהרי כבר בטל כבוד הבכור בזה שהתורה נתנה לכהן להקריב, ובהכרח שזה שמקריב בכור לעתיד, הוא, כי לעתיד יהיה קדושתו כמו כהן, כפי שיבואר להלן, לכן גם למהר"ל לא שייך לקנות היום את זכות הבכור להקריב לעתיד.

העולה מזה: שיטת המהר"ל, שיעקב באמת קנה מעשיו את הזכות להקריב קרבנות בבכור, אפילו שיעקב לא היה בכור, וההבדל בין כהן שלא יכול למכור כהונתו, לבכור שהיה יכול למכור בכורתו, כיון שכהן נבחר מהתורה, ואין למכור דבר שנקנה מהתורה, אבל זה שבכור מקריב לא היה מהתורה, אלא כך נהגו מפני כבודו, ולכן יכול למכור את כבודו, שכבוד ניתן למחילה. לפי זה, לעתיד לבוא, אין ספק שזה שבכור מקריב אינו מפני כבודו,

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

לאף אחד. ו. ומלבד כל זאת, כל המקור שהעבודה חוזרת לבכור מקורה הוא מהאר"י ז"ל בספר הגלגולים, ושם מבואר שלעתיד לבוא תחזור העבודה לבכור, כי בכור הוא מצד גבורה והכהנים הם מצד החסדים, ורק בעולם לא מתוקן העבודה על ידי חסדים, אבל לעתיד כשיהא עולם מתוקן, תחזור העבודה לבכור שהוא מצד הגבורה, וכיון שמבואר שהעבודה אצל הבכור הוא במהותו ממש שהוא מצד הגבורה, פשיטא ופשיטא שלא שייך למכור דבר זה. ומלבד זאת, כיון שהכל מדובר על עולם הבא המתוקן, לא שייך כלל לעשות קנין עכשיו על עולם הבא.

ראוי לציין מה שעורר אותי לזה בני החשוב חיים שמריה נ"ו, שמלבד הנידון אם חלה המכירה או לא, ראוי למחות על מעשה כזה, שהרי זה שמוכר את הבכורה, הוא מבזה את עבודת בית המקדש, ואיך יתכן לגרום ליהודי לבזות את עבודת בית המקדש, זה מעשה שלא יעשה. וצדקו דבריו.

וצדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהם. לכן לעניות דעתי בודאי לא שייך כלל להקנות בכורה על עולם עתידי שלא קיים.

פסק דין

לאור כל המבואר, קנין בכורה על העבודה לעתיד לבוא לא חלה כלל וכלל מכמה וכמה טעמים: א. דרוב רובם של הראשונים סוברים, שבכור היא ממשות של קדושה כמו כהן, וגם עשיו לא מכר את קדושת הבכור, אלא את הצד הממוני שיש לבכור. ב. גם הראשונים שסוברים שעשיו מכר את הבכורה של העבודה, סוברים שיעקב לא זכה בבכורה שיהא ראוי לעבודה, אלא שרצה שעשיו לא יעבוד, כי היה פסול לעבודה. ג. הרבה ראשונים סוברים, שכיון שאין למכור בכורה, עשיו מכר רק את החשיבות שיש לבכור. ד. גם הסוברים שעשיו מכר את הבכורה לעבודה ליעקב, זה הוא רק אם מוכר את גופו, ולא בסתם שקנה בכור. ה. מכירת עשיו היתה לפני מתן תורה, שהעבודה בבכור לא היתה מהתורה, אלא כך נהגו מפני כבודו של הבכור, אבל כשנטלה התורה את כבודו של הבכור לכהן, גם בעתיד שהעבודה תהיה בבכור, הוא דוקא בכור ממש - ככהן מהתורה, ולא ניתן להעבירה

